

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CIVIL PROCEEDINGS
ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС

Սերգեյ ՄԵՂՐՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի
քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական
գիտությունների թեկնածու, ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող
Տաթևիկ ՍԱՐՈՒԽԱՆՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության
ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի իրավաբանական
վարչության գլխավոր իրավաբան

Sergey MEGHRYAN

Associate Professor at the Chair of Civil Procedure, Yerevan State University, Faculty of Law, Candidate of Legal Sciences. Chief Compulsory Enforcement Officer of the Republic of Armenia

Tatevik SARUKHANYAN

Chief Counsel of the Legal Department of the Prime Minister's Office, PhD Student at the Chair of Civil Procedure, Yerevan State University, Faculty of Law

Сергей МЕГРЯН

Доцент кафедры гражданского процесса юридического факультета ЕГУ, кандидат юридических наук, Главный принудительный исполнитель РА
Татевик САРУХАНИЯН

Главный юрист юридического департамента аппарата Премьер-министра, аспирант кафедры гражданского процесса юридического факультета ЕГУ

ՀԱՇՏԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ԱՍՊԵԿՏՆԵՐԸ

PROCEDURAL ASPECTS OF MEDIATION

ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ МЕДИАЦИИ

Հաշտարարության հասկացությունն ու առանձնահատկությունները: Իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվում է տեսակետ, համաձայն որի՝ մարդու իրավունքների և ազատությունների ապահովման մեխանիզմի արդյունավետության բարձրացումը չի կարող տեղի ունենալ բացառապես իրավական կարգավորման իմպերատիվ մեթոդների կիրառմամբ, այդ իսկ պատճառով վերջին շրջանում զգալիորեն աճում է «ինքնակարգավորման» մեխանիզմների

նշանակությունը¹: Քաղաքացիների իրավունքների պաշտպանության արդյունավետությունը բարձրացնելու համար անհրաժեշտ է ապահովել վեճի կարգավորման ձևի համապատասխանությունն այդ վեճի բնույթին («Fitting the forum to the fuss»)²: Այս առումով զարգացած իրավական համակարգ ունեցող մի շարք երկրներում ակտիվորեն կիրառվում է հաշտարարությունը՝ որպես վեճերի լուծման այլընտրանքային ընթացակարգ:

Հաշտարարության (մեդիացիայի) ինստիտուտը ժամանակակից ընկալմամբ ի հայտ է եկել XX դարի սկզբին ԱՄՆ-ում, այնուհետև կարճ ժամանակում լայն կիրառություն ստացել Մեծ Բրիտանիայում, Ավստրալիայում և զարգացած ու կայուն իրավական համակարգ ունեցող մի շարք երկրներում³:

Հայաստանում հաշտարարության հետ կապված հարաբերությունները կարգավորված են «Հաշտարարության մասին» օրենքով (այսուհետ՝ Օրենք), որը կարգավորում է հաշտարարության կազմակերպման և գործունեության հետ կապված հարաբերությունները՝ սահմանելով հաշտարարության իրականացման սկզբունքները, հաշտարարի վարքագծի կանոնները, իրավունքները և պարտականությունները, հաշտարարի որակավորման և որակավորումը դադարեցնելու հիմքերը, հաշտարարության իրականացումը կանոնակարգող և այլ դրույթներ: Միաժամանակ, դատարանի կողմից նշանակված հաշտարարության առանձնահատկությունները սահմանվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով (այսուհետ՝ ՔԴՕ): Այլ օրենքներով կարող են կարգավորվել ոլորտային հաշտարարության առանձնահատկություններ: Օրենքը չի կիրառվում ֆինանսական համակարգի հաշտարարի կողմից իրականացվող հաշտարարության նկատմամբ:

Հաշտարարությունը բանակցային գործընթաց է, որտեղ հաշտարարը (միջնորդը) կազմակերպում և ղեկավարում է բանակցություններն այնպես, որ կողմերը կայացնեն առավել շահութաբեր, իրատեսական և փոխադարձ պահանջները բավարարող համաձայնություն, որի կատարման արդյունքում կողմերի միջև առկա տարաձայնությունը կկարգավորվի⁴: Ընդ որում՝ հաշտարարն օժտված չէ կողմերին լուծում պարտադրելու իրավասությամբ և հաշտարարի խնդիրը միայն կողմերի բանակցություններին օժանդակելը և երկխոսությունը խթանելն է:

Օրենքի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հաշտարարությունը գործընթաց է, որն ուղղված է կողմերի համաձայնությամբ իրենց միջև առկա վեճն անկողմնակալ երրորդ անձի՝ հաշտարարի օգնությամբ հաշտությամբ լուծելուն:

Հաշտարարը անկախ, անկողմնակալ, գործի ելքով շահագրգռվածություն չու-

¹ Տե՛ս *Семеняко М.Е.*, Участие адвоката в альтернативном разрешении споров и примирительных процедурах. Дис...канд. юрид. наук. Москва, 2010, էջ 8-9:

² Տե՛ս *Калашникова С.И.* Медиация в сфере гражданской юрисдикции. Дис.... канд. юрид. наук. Уральская государственная юридическая академия, Екатеринбург, 2010, էջ 139:

³ Տե՛ս *Аллахвердова О.В., Иванова Е.Н.*, История развития медиации // Вестник СПбГУ, Серия 6, Политология. Международные отношения, №2-2 2007, էջ 73-74:

⁴ Տե՛ս *Сухова Н.В.*, Принципы процесса медиации // Вестник Тюменского государственного университета, Социально-экономические и правовые исследования, №3, 2013, էջ 155:

նեցող ֆիզիկական անձ է, որն իրականացնում է հաշտարարություն՝ կողմերի միջև առկա վեճը հաշտությամբ լուծելու նպատակով: Հաշտարարն իրավունք ունի իր գործունեությունն իրականացնելու ինչպես անհատապես, այնպես էլ մշտապես գործող հաշտարարական հաստատությունում (տե՛ս Օրենքի 3-րդ հոդվածը):

Օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հաշտարարություն կարող է իրականացվել քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ իրավահարաբերություններից բխող վեճերով:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ յուրաքանչյուր գործով հաշտարարության կիրառելիության հնարավորությունը դատարանի գնահատման առարկա է: Մասնավորապես, հաշտարարության ընթացակարգի կիրառությունը հնարավոր է, երբ տարածայնությունը զուսպ է (վեճը չի գտնվում էսկալացիայի բարձր աստիճանի վրա և առկա է էմոցիաները հաղթահարելու, կողմերի միջև հաղորդակցություն հաստատելու հնարավորություն), կողմերը նպատակադրված են հասնելու համաձայնության, վեճի մասնակիցները գտնվել են երկարատև հարաբերությունների մեջ և ցանկանում են պահպանել դրանք, հաշտարարության մասնակիցներն ունեն համաձայնության կնքման համար բավարար լիազորություններ, առկա չէ տվյալ վեճը հաշտարարության միջոցով լուծելու անթույլատրելիության իմպերատիվ պահանջ, կողմերը ցանկանում են խնայել ռեսուրսներ, առկա է գաղտնիության պահպանման անհրաժեշտություն և այլն: Միաժամանակ, հաշտարարությունը կիրառելի չէ, եթե, օրինակ, առկա է սուբյեկտիվ իրավունքների դատական պաշտպանության անհրաժեշտություն, կողմերի կարգավիճակի և լիազորությունների միջև առկա է էական անհավասարակշռություն, շոշափվում են երրորդ անձանց իրավունքներն ու օրինական շահերը, կողմերը ցանկանում են համանման գործերով ստեղծել նախադեպ, տվյալ գործով որոշման կայացումը կնպաստի իրավունքի զարգացմանը, վեճը կապված է օրենքի մեկնաբանման և կիրառման հետ և այլն⁵:

Դատական վարույթի համեմատ հաշտարարության առավելությունները հիմնականում պայմանավորված են հաշտարարության կամավորության, գաղտնիության, կողմերի հավասարության, հաշտարարի անկախության և անկողմնակալության սկզբունքներով: Հաշտարարության առավելությունների մասին են վկայում նաև.

ա) դատական վարույթի համեմատ նվազ ձևական լինելը. չեզոք հաշտարարը չի կարող կայացնել պարտավորեցնող և կատարման ենթակա որոշում, բացակայում է ցուցմունքներ ստանալու և ապացույցներ հետազոտելու անհրաժեշտությունը.

բ) կողմերի՝ միմյանց տեսակետների և շահերի հաշվառումը, փոխադարձ պահանջների բավարարմանն ուղղված լինելը, դիսպոզիտիվությունը.

գ) կողմերի ինքնավարությունը, ընթացակարգը և արդյունքը ղեկավարելու

⁵ Տե՛ս *Калашникова С.И.*, նշված աշխատ., էջ 99-100

հնարավորությունը.

դ) վեճը նվազ ծախսատար միջոցներով կարգավորելու հնարավորությունը.

ե) դատավարական ընթացակարգերի տևողությունը կրճատելու հնարավորությունը և այլն⁶:

Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարությունում հաշտարարության ինստիտուտի ներդրումը պայմանավորված է վեճերի արտադատական լուծման հնարավորություն ընձեռող ինստիտուտների ներդրման անհրաժեշտությամբ: Դրանց տարածումը և արդյունավետ կիրառությունը կոչված է նպաստելու դատարանների ծանրաբեռնվածությունը զգալիորեն նվազեցնելուն, ինչն էլ, իր հերթին, պետք է հանգեցնի դատարանների գործունեության արդյունավետության էական աճի: Այն հնարավորություն է ընձեռում խնայել ֆինանսական և նյութատեխնիկական միջոցները, առավել արդյունավետորեն օգտագործել կադրային ռեսուրսները՝ դատարաններին հնարավորություն ընձեռելով կենտրոնանալ այնպիսի գործերի վրա, որոնք իսկապես պարունակում են վիճահարույց հարցեր և կարող են նպաստել իրավունքի զարգացմանը:

Դատարանի կողմից հաշտարարության նշանակումը, հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը, հաշտարարության ավարտը:

Իրավաբանական գրականության մեջ բարձրացվում է դատական գործունեության ընթացքում հաշտեցման գործառույթի իրականացման հարցը, համաձայն որի՝ անհրաժեշտ է դատարանին հիմնական գործառույթի՝ վեճերի լուծման հետ մեկտեղ վերապահել լրացուցիչ բնույթ կրող գործառույթ՝ կապված կողմերի հաշտեցման հետ: Հաշտեցման առումով դատարանի գործառույթը պետք է սահմանափակվի կողմերին իրենց իրավունքների պարզաբանմամբ՝ կապված միջնորդի (այդ թվում՝ հաշտարարի) օժանդակությամբ, հաշտությամբ վեճի կարգավորման և հաշտության համաձայնության կնքման իրավական հետևանքների հետ⁷: Հաշտարարության գործընթացում դատարանն օժտված է մի շարք գործառույթներով, որոնց մի մասն իրականացնում է դեռևս գործը դատաքնության նախապատրաստելու փուլում: Մասնավորապես, նախնական դատական նիստում լուծման ենթակա հարցերի շրջանակը, ի թիվս այլնի, ներառում է նաև այն հարցի պարզումը, թե գործին մասնակցող անձինք չեն ցանկանում արդյոք վեճը լուծել հաշտարարության միջոցով: Ընդ որում, դատարանը չի սահմանափակվում միայն կողմերի՝ հաշտության համաձայնություն կնքելու ցանկությունը պարզելով և միաժամանակ պարզաբանում է հաշտարարության էությունը (ՔԴՕ 167 հոդվ., մաս 1, կետ 6):

Քաղաքացիական դատավարությունում հաշտարարության կիրառման հնարավորությունն ամենից առաջ բխում է տնօրինչականության սկզբունքից, որն ի թիվս այլ տնօրինչական լիազորությունների կողմերին ընձեռում է արտո-

⁶ Տե՛ս *Мурзанова Е.А.*, Медиация – способы и задачи урегулирования споров: опыт зарубежных стран // Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева, №4, том 1, 2016, էջեր 1-4:
⁷ Տե՛ս *Павлюков С.Г., Наталья Б.Ф.*, О примирении как функции судебной деятельности // Общество и право №1 (51), 2015, էջ 238:

նագրված հաշտարարի մասնակցությամբ հաշտարարական գործընթաց սկսելու հնարավորություն (ՔԴՕ 12 հոդվ., մաս 3):

Օրենքի 9-րդ հոդվածի (հաշտարարության իրականացման պայմանները) 1-ին մասի համաձայն՝ հաշտարարությունն իրականացվում է կողմերի համաձայնությամբ նախատեսված դեպքերում: ՔԴՕ 184-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի կամ վերաքննիչ դատարանը վարույթի ցանկացած փուլում կողմերին հաշտեցնելու նպատակով նրանց *համաձայնությամբ կամ միջնորդությամբ* իրավունք ունի նշանակելու արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ հաշտարարական գործընթաց: Միաժամանակ, ՔԴՕ 184-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է, որ եթե **մեծ է վեճը հաշտությամբ ավարտելու հավանականությունը**, ապա դատարանն *իր նախաձեռնությամբ* մեկ անգամ կարող է նշանակել մինչև 4 ժամ անվճար հաշտարարություն: Դատարանի կողմից պարտադիր հաշտարարություն նշանակվում է գործը դատաքննության նախապատրաստելու փուլում՝ նախնական դատական նիստի ընթացքում՝ պարզելուց հետո, թե արդյոք հայցվորը պնդում է իր պահանջները, արդյոք պատասխանողն ամբողջությամբ կամ մասնակի ընդունում է հայցվորի պահանջները, և թե արդյոք գործին մասնակցող անձինք չեն ցանկանում կնքել հաշտության համաձայնություն կամ վեճը լուծել հաշտարարության միջոցով՝ պարզաբանելով հաշտարարության էությունը (ՔԴՕ 167 հոդվ., մաս 3):

Վեճը հաշտությամբ լուծելու հավանականության մեծությունը գնահատելու համար դատարանը պետք է հաշվի առնի մի շարք գործոններ: Օրինակ՝ դատարանը առաջնահերթորեն պետք է հաշվի առնի իրավահարաբերության բնույթը:

Օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված է, որ հաշտարարություն կարող է իրականացվել քաղաքացիական, ընտանեկան, աշխատանքային, իսկ օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև այլ իրավահարաբերություններից բխող վեճերով:

Հիմք ընդունելով Օրենսդրի պահանջը և հաշտարարության էությունը՝ կարելի է առանձնացնել մի քանի հիմնական իրավահարաբերություններ, որոնց շուրջ ծագած վեճերով կարող է նշանակվել հաշտարարություն: Դրանք են.

- հարևանային,
- ամուսնաընտանեկան,
- գործընկերային (կորպորատիվ),
- աշխատանքային,
- վարձակալության,
- ընդհանուր սեփականության,
- հեղինակային,
- բժշկական,
- հասարակական կազմակերպությունների անդամների միջև,
- շրջակա միջավայրին վերաբերող իրավահարաբերություններ:

Վերոնշյալ իրավահարաբերություններն ուղենիշ են պարզելու համար, թե արդյոք կոնկրետ իրավահարաբերության շրջանակում ծագած վեճը կարող է

լուծվել հաշտարարությամբ: Սակայն պարտադիր հաշտարարություն նշանակելու համար առանցքային պայմանը **կողմերի շահերի ընդհանրությունն է:**

Կողմերի շահերի ընդհանրությունը հաշտարարություն իրականացնելու հիմքն է: Եթե կողմերը չունեն որևէ ընդհանրություն, դժվար է հանգել հետևության, որ **մեծ է** վեճը հաշտությամբ լուծելու հավանականությունը: Շահերի ընդհանրությունը գնահատելիս դատարանը կարող է հիմք ընդունել ցանկացած հանգամանք, մասնավորապես.

- Ընտանեկան գործերով՝ կողմերը վարել են համատեղ կյանք, երկու կողմն էլ սիրում են իրենց երեխային և իրենց գործողությունները պայմանավորում են երեխայի լավագույն շահերը ապահովելու անհրաժեշտությամբ,
- Գործընկերային (կորպորատիվ) գործերով՝ կողմերն ունեն ընկերությունում ընդհանուր շահ, հարաբերությունը հիմնված է համատեղ շահույթ ստանալու վրա և շահագրգիռ են այդ հարցում,
- Հարևանային գործերով՝ կողմերն ունեն ընդհանուր օգտագործման գույք, գույքերը հարևանային են՝ ունեն փոխադարձ ազդեցություն կամ նման ազդեցության հավանականությունը մեծ է, շահագրգիռ են հարևանային բնականոն հարաբերություններով,
- Վարձակալության իրավահարաբերություններում՝ կողմերը շահագրգիռ են, մի կողմը՝ գույքը վարձակալության տալու և շահույթ ստանալու, մյուս կողմը՝ գույքը վարձակալությամբ օգտագործելու հարցում,
- ընդհանուր սեփականության գործերով՝ կողմերն ունեն ընդհանուր սեփականություն և շահագրգիռ են ընդհանուր սեփականությունը բնականոն օգտագործելու կամ շահույթով տնօրինելու հարցում, և այլն:

Կողմերի ընդհանրությունը հաշվի առնելուց զատ դատարանը պետք է գնահատի.

- **կողմերի տրամադրվածությունը՝** ուղղված վեճը հաշտարարությամբ լուծելուն,
- արդյոք վեճը չի շոշափում **հանրային շահերը** կամ **երրորդ անձանց շահերը,**
- **սուբյեկտային կազմը,** ինչը նշանակում է, որ հաշտարարության կողմերը և դատավարության կողմերը պետք է համընկնեն,
- արդյոք օրենսդրությամբ նախատեսված է տվյալ **վեճը արտադատական կարգով լուծելու հնարավորություն** և տվյալ գործի առանձնահատկություններով պայմանավորված այլ գործոններ:

Նշված գործոնները պարզելու նպատակով դատարանը կարող է նաև լսել կողմերի կարծիքներն այդ հարցերի վերաբերյալ:

Դատարանի նախաձեռնությամբ նշանակված հաշտարարությունը պարտադիր է կողմերի համար, ընդ որում, դատարանն իրավասու է անկախ գործի ելքից դատական ծախսերը լրիվ կամ մասնակի դնել գործին մասնակցող այն անձի վրա, որը դատարանի կողմից անհարգելի ճանաչված պատճառներով հրաժարվել է մասնակցել հաշտարարությանը (ՔԴՕ 187 հոդվ., մաս 4): Սակայն այս-

տեղ դատարանն ուշադրության կենտրոնում պետք է պահի այն հանգամանքը, որ «Հաշտարարության մասին» օրենքը կողմերին հնարավորություն է տալիս առանց որևէ պատճառաբանության դադարեցնել հաշտարարության գործընթացը: Ուստի դատարանի կողմից անհարգելի կարող են գնահատվել մինչև հաշտարարությունը սկսելը կողմերի դրսևորած վարքագծով պայմանավորված հանգամանքները: Օրինակ՝ կողմերից մեկը չի կատարում դատարանի որոշումը և չի ներկայանում հաշտարարության գործընթացին կամ դրսևորում է վարքագիծ, որով հնարավոր չի եղել սկսել հաշտարարությունը և այլն:

Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը պայմանագրային կամ ոչ պայմանագրային որոշակի իրավահարաբերության կապակցությամբ կողմերի միջև կնքված համաձայնությունն է՝ իրենց միջև առկա կամ հնարավոր որոշակի վեճը հաշտարարությամբ լուծելու վերաբերյալ: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը կարող է կնքվել ինչպես պայմանագրում համապատասխան վերապահում (հաշտարարության վերաբերյալ վերապահում) կատարելու, այնպես էլ առանձին պայմանագրի (հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնագրի) ձևով: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը կնքվում է գրավոր և պետք է բովանդակի օրենքի 9-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված տեղեկությունները, ընդ որում՝ նշված պահանջները չբավարարող համաձայնությունն առջինն է:

Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության մեջ ընտրված հաշտարարի կամ հաշտարարական հաստատության մասին տեղեկությունների բացակայության դեպքում հաշտարարը նշանակվում է հաշտարարների ինքնակարգավորվող կազմակերպության կողմից՝ կողմի դիմումի հիման վրա: Հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությամբ մշտապես գործող հաշտարարական հաստատություն ընտրված լինելու դեպքում հաշտարարությունն իրականացնում է այդ հաստատության նշանակած անձը կամ անձինք:

ՔԴՕ 184-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը նշանակում է կողմերի ընտրած արտոնագրված հաշտարարին, իսկ այն դեպքում, երբ կողմերը չեն ընտրում արտոնագրված հաշտարար, կամ հաշտարարություն նշանակվում է դատարանի նախաձեռնությամբ, ապա հաշտարարին նշանակում է դատարանը: Արտոնագրված հաշտարարը նշանակվում է համապատասխան ոլորտի հաշտարարների ցանկից՝ ըստ ազգանվան այբբենական հերթականության՝ արտոնագրված հաշտարարի մասնագիտացման և ծանրաբեռնվածության աստիճանին համապատասխան: Ամենաքիչ ծանրաբեռնվածություն ունեցող արտոնագրված հաշտարարը, եթե ունի վիճելի իրավահարաբերության համապատասխան ոլորտի մասնագիտացում, ապա ընտրվում է անկախ ազգանվան այբբենական հաշտարարականությունից:

Օրենքի 2-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ կողմերի միջև հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնության առկայության դեպքում վեճը կարող է հանձնվել դատարանի քննությանը հաշտարարությունն ավարտելուց հետո: ՔԴՕ 3-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ այն դեպքերում, երբ օրենքով կամ պայմանագրով

նախատեսված է մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման արտադատական կարգ, վեճը կարող է հանձնվել առաջին ատյանի դատարանի քննության այն արտադատական կարգով լուծելուն ուղղված օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված գործողությունները ձեռնարկելու օրվանից երեսուսուն օրացուցային օր հետո, եթե այլ կարգ կամ ժամկետ սահմանված չէ օրենքով կամ պայմանագրով: Միաժամանակ, ՔԴՕ 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե հայցվորը չի պահպանել մինչև դատարան դիմելը կողմերի միջև առկա վեճի կարգավորման օրենքով կամ պայմանագրով նախատեսված արտադատական կարգը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը գտնում է, որ վեճի կարգավորման արտադատական կարգ սահմանող պայմանագիրն առոչինչ է, ուժը կորցրել է կամ ակնհայտորեն չի կարող կատարվել: ՔԴՕ 180-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը դատավարության ցանկացած փուլում հայցը կամ դիմումը թողնում է առանց քննության, եթե պատասխանողը մինչև հայցադիմումի պատասխան ներկայացնելու համար սահմանված ժամկետի ավարտը հղում է կատարում տվյալ վեճը հաշտարարի միջոցով լուծելու վերաբերյալ համաձայնությանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դատարանը գտնում է, որ այդ համաձայնությունն առոչինչ է, ուժը կորցրել է կամ ակնհայտորեն չի կարող կատարվել:

Կարևոր է ընդգծել, որ հաշտարարության վերաբերյալ համաձայնությունը վավեր է և պատասխանողի կողմից համապատասխան հղում կատարելու դեպքում հայցվորին զրկում է վեճի դատական քննության իրավունքից միայն այն դեպքերում, երբ վեճը հաշտարարի միջոցով լուծելու վերաբերյալ համաձայնության կնքմանն ուղղված կողմերի կամքն արտահայտվել է *ազատորեն և առանց վերապահումների*⁸:

Օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ հաշտարարությունը սկսվում է հաշտարարություն իրականացնելու վերաբերյալ մյուս կողմին գրավոր առաջարկ ներկայացնելու պահից:

Օրենքի 11-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հաշտարարությունը սկսելու վերաբերյալ գրավոր առաջարկ ներկայացնելու օրվանից 20 օրացուցային օրվա ընթացքում մյուս կողմից համաձայնություն չստանալու դեպքում հաշտարարությունը սկսելու վերաբերյալ առաջարկը համարվում է մերժված, իսկ հաշտարարությունը՝ ավարտված:

Հաշտարարության մասին համաձայնության հիման վրա հաշտարարության գործընթաց սկսելը կասեցնում է հայցային վաղեմության ժամկետի ընթացքը՝ այն սկսելու պահից մինչև հաշտարարության ավարտը (Քաղ. օր. 339 հոդվ., մաս 1, կետ 7):

Հաշտարարություն նշանակելու մասին դատարանը կայացնում է որոշում, որ-

⁸ Sūu Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights, Right to a fair trial (civil limb), Council of Europe, Updated to 31 December 2018, էջ 29:

տեղ նշվում են գործին մասնակցող անձինք, կողմերի միջև առկա վեճի բնույթը, պահանջները, հաշտարարության ժամկետները, արտոնագրված հաշտարարի անունը, այլ անհրաժեշտ տվյալներ, հաջորդ դատական նիստի ժամանակը և վայրը: Հաշտարարություն նշանակելու մասին որոշումը 10-օրյա ժամկետում ուղարկվում է գործին մասնակցող անձանց: Ընդ որում, հաշտարարություն կարող է նշանակվել ինչպես ամբողջ դատական վեճով, այնպես էլ ինքնուրույն պահանջի մասով, եթե այդ մասի առանձին լուծումը հնարավոր է հաշտարարության միջոցով:

Եթե գործին մասնակցող անձանցից որևէ մեկը միջնորդում է տրամադրել ողջամիտ ժամկետ՝ վեճը հաշտությամբ լուծելու համար, և գործին մասնակցող մյուս անձինք չեն առարկում, կամ եթե դատարանն իր նախաձեռնությամբ հաշտարարություն է նշանակում, դատարանն իրավունք ունի հետաձգելու գործի քննությունը:

Դատարանի նշանակած հաշտարարության սկզբնական ժամկետը չի կարող գերազանցել երեք ամիսը: Կողմերի համատեղ միջնորդությամբ նշված ժամկետը կարող է երկարաձգվել միայն մեկ անգամ՝ մինչև վեց ամիս ժամկետով (ՔԴՕ 185 հոդվ.):

Յուրաքանչյուր կողմ, ինչպես նաև հաշտարարը հաշտարարություն սկսելուց հետո ցանկացած պահի կարող են դադարեցնել հաշտարարության գործընթացը (ՔԴՕ 185 հոդվ.):

Օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հաշտարարության գործընթացն ավարտվում է, երբ՝

1) կողմերի միջև կնքվում է վեճը հաշտությամբ լուծելու վերաբերյալ համաձայնություն՝ այդ համաձայնությունը ստորագրվելու օրվանից.

2) հաշտարարը հայտարարում է այնպիսի հանգամանքների առկայության մասին, որոնք բացառում են վեճը հաշտարարության միջոցով լուծելու հնարավորությունը՝ հայտարարությունն անելու օրվանից.

3) կողմերի միջև կնքվում է համաձայնություն վեճը հաշտարարության միջոցով լուծելուց հրաժարվելու մասին՝ այդ համաձայնությունը ստորագրվելու օրվանից.

4) կողմերից մեկը հաշտարարին գրավոր հայտնում է հաշտարարության գործընթացը շարունակելուց հրաժարվելու մասին՝ այդ հայտարարությունը հաշտարարին ուղարկելու օրվանից:

Դատարանի նշանակած հաշտարարության արդյունքով հաշտության համաձայնություն կնքելու դեպքում արտոնագրված հաշտարարը պարտավոր է հաշտության համաձայնությունը ստորագրելու պահից երկու աշխատանքային օրվա ընթացքում այդ մասին ծանուցել դատարանին՝ կցելով հաշտության համաձայնության բնօրինակը:

Եթե հաշտության համաձայնությունում առկա է գաղտնիության վերաբերյալ պայման, որով հաշտարարության կողմերը համաձայնել են առանց հաշտության համաձայնությունը հաստատելու գործը կարճելու վերաբերյալ, ապա արտո-

նագրված հաշտարարը կողմերի համաձայնությամբ հաշտության համաձայնությունը ստորագրելու պահից երկու աշխատանքային օրվա ընթացքում ծանուցում է դատարանին վեճը հաշտարարությամբ լուծելու և գաղտնիության պայմանի մասին: Առանց հաշտության համաձայնությունը հաստատելու գործը կարճելու վերաբերյալ միջնորդությունը կողմերը ներկայացնում են համատեղ, իսկ նման միջնորդության բացակայության դեպքում դատարանը շարունակում է գործի քննությունն ընդհատման պահից:

Ստանալով հաշտարարի ծանուցումը վեճը հաշտարարությամբ լուծելու մասին՝ սեղմ, բայց ոչ ուշ, քան երկշաբաթյա ժամկետում դատարանը, ՔԴՕ 151-րդ հոդվածի պահանջներին համապատասխան, հաստատում կամ մերժում է կողմերի միջև ձեռք բերված հաշտության համաձայնությունը կամ կարճում է գործի վարույթը՝ ապահովելով հաշտարարության գաղտնիությունը:

Հաշտարարության արդյունքով կողմերի չհաշտվելու դեպքում դատարանը շարունակում է գործի քննությունն ընդհատման պահից:

Հաշտության համաձայնություն կնքելիս գործին մասնակցող անձինք անդրադառնում են դատական ծախսերի բաշխմանը:

Հաշտարարության հետ կապված ծախսերը ներառում են՝ հաշտարարի վարձատրության գումարը, կողմերի համաձայնությամբ հաշտարարի կրած ծախսերը: Հաշտարարության հետ կապված ծախսերը (ներառյալ՝ հաշտության համաձայնություն կնքվելու հիմքով գործի վարույթը կարճվելու դեպքում) կողմերը կրում են հավասարաչափ, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի համաձայնությամբ: Եթե հաշտարարը հրաժարվում է հաշտարարությունն իրականացնելուց, ապա նա պարտավոր է կողմերին վերադարձնել իրեն վճարված վարձատրության գումարը, եթե այլ բան նախատեսված չէ կողմերի և հաշտարարի միջև գրավոր համաձայնությամբ:

Որպես հաշտարարության կիրառման խրախուսական մեխանիզմ՝ ՔԴՕ 187-րդ հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է հաշտության համաձայնություն կնքելու դեպքում վճարված պետական տուրքը վերադարձնելու հնարավորություն: Միաժամանակ, նույն հոդվածի 4-րդ մասը որպես սանկցիա նախատեսում է անկախ գործի ելքից դատական ծախսերը դատարանի կողմից անհարգելի ճանաչված պատճառներով հաշտարարությանը մասնակցելուց հրաժարված կողմի վրա լրիվ կամ մասնակի դնելու հնարավորություն:

Նշված կարգավորումն ամրագրում է իրավունքի չարաշահման բացասական հետևանք, որը կարող է կիրառվել, եթե դատարանը գտնում է, որ կողմը հաշտարարությանը մասնակցելուց հրաժարվել է անհարգելի պատճառներով:

ՔԴՕ 186-րդ հոդվածով սահմանված է, որ հաշտարարության գործընթացն ավարտվում է կողմերից առնվազն մեկի կամ հաշտարարի կողմից գործընթացը դադարեցնելով կամ հաշտարարության արդյունքով հաշտության համաձայնություն կնքելու միջոցով: Օրենքի 11-րդ հոդվածը որպես հաշտարարության գործընթացն ավարտելու հիմք նախատեսում է հաշտարարության գործընթացը շարունակելուց հրաժարվելու մասին կողմերից որևէ մեկի հայտարարությունը:

Անգլիայում, օրինակ, դատավորներն իրավունք ունեն առաջարկելու կողմերին կիրառել հաշտարարություն, եթե կոնկրետ գործով կա հավանականություն, որ կողմերի միջև վեճը կկարգավորվի կողմերի համաձայնությամբ: Եթե նման դեպքում կողմերից մեկը հրաժարվում է հաշտարարություն կիրառելուց, ապա պետք է ներկայացնի հիմնավոր բացատրություն հրաժարվելու պատճառների մասին: Դատավորը, եթե բերված բացատրությունները հիմնավոր չի համարում, ապա կարող է, անկախ գործի ելքից, դատական ծախսերը դնել այն կողմի վրա, որը հրաժարվել էր հաշտարարությունից:

ՔԴՕ 187-րդ հոդվածի 4-րդ մասի տրամաբանական վերլուծությունից ակնհայտ է, որ ՀՀ-ում ևս գործում է նույն իրավական գործիքակազմը, քանի որ եթե դատարանը պետք է գնահատի հաշտարարության գործընթացը շարունակելուց հրաժարվելու պատճառների հարգելի կամ անհարգելի լինելը, ապա հաշտարարության գործընթացը շարունակելուց հրաժարվող կողմը պետք է հիմնավոր բացատրություն ներկայացնի հրաժարվելու պատճառների վերաբերյալ:

Պատճառների հարգելիությունը գնահատելիս դատարանը պետք է հավասարակշռության մեջ դիտարկի իրավունքի չարաշահման արգելքը և տնօրինչականության սկզբունքը՝ հաշվի առնելով հաշտարարությունից հրաժարվող կողմի ներկայացրած պատճառների ողջամտությունը: Դրա համար անհրաժեշտ է գնահատել, օրինակ՝

- արդյո՞ք հրաժարվող կողմի համար հաշտարարությունը դատական պաշտպանության համեմատ անհամաչափ մեծ ֆինանսական բեռ է ստեղծում,
- եթե դատարանը մինչ հաշտարարություն նշանակելը փորձել է պարզել կողմերի դիրքորոշումը, արդյո՞ք հրաժարվող կողմն ի սկզբանե հայտնել է հաշտարարությունից հրաժարվելու մտադրության և դրա պատճառների մասին,
- արդյո՞ք վեճի լուծումը չի ենթադրում այնպիսի իրավական հարցեր, որոնք կարող են լուծվել միայն դատական կարգով քննության ընթացքում,
- արդյո՞ք կողմը կարող է ողջամիտ համոզմունք ունենալ, որ հաշտարարությունը ժամանակավրեպ է և ավելի կհետաձգի իր վեճի լուծումը և այլն:

Հաշտության համաձայնության հաստատումը դատարանի կողմից: Հաշտության համաձայնությունը կողմերի միջև փոխզիջման արդյունքում ձեռք բերված պայմանավորվածություն է, որը հաստատվում է դատարանի կողմից: Հաշտության համաձայնություն կնքելը տնօրինչական դատավարական գործողություն է, որի միջոցով կողմերը տնօրինում են ինչպես իրենց նյութական, այնպես էլ դատավարական իրավունքները: Մասնավորապես՝ կնքելով նման համաձայնություն՝ կողմերը փոխադարձ պայմանավորվածությամբ որոշակի փոփոխության են ենթարկում վիճելի իրավահարաբերությունը՝ այդ իրավահարաբերության շրջանակներում ստանձնելով նոր պարտավորություններ կամ վիճելի իրավահարաբերությունը փոխարինելով մեկ այլ իրավահարաբերությամբ կամ ուղղակիորեն դադարեցնելով այն: Վերը նշվածում դրսևորվում է հաշտության համաձայնության նյութաիրավական (քաղաքացիաիրավական) կողմը: Հաշտու-

թյան համաձայնությամբ կողմերը միաժամանակ տնօրինում են իրենց դատավարական իրավունքները, ինչի արդյունքում դատավարության հետագա ընթացքը գործի վարույթի կարճամամբ դադարում է: Նշվածում էլ դրսևորվում է հաշտության համաձայնության դատավարական կողմը: Ընդ որում, հաշտության համաձայնությունը հաստատող դատարանի վճիռն իր դատավարական նշանակությամբ և հետևանքներով հավասարեցված է գործն ըստ էության լուծող վճռին, որի կամավոր չկատարումը հանգեցնում է դատական ակտի հարկադիր կատարման⁹:

ՔԴՕ 39-րդ գլխով նախատեսված է հատուկ վարույթի կարգով քննվող գործերի նոր տեսակ՝ արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ արտադատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնությունը հաստատելու վարույթը: Համաձայն ՔԴՕ 288-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ եթե հաշտարարության արդյունքով հաշտության համաձայնությունը կնքվել է արտադատական կարգով՝ արտոնագրված հաշտարարի մասնակցությամբ, ապա հաշտարարության յուրաքանչյուր կողմ իրավունք ունի հաշտության համաձայնությունը կնքելու օրվանից հետո՝ վեց ամսվա ընթացքում, դիմելու իր բնակության վայրի ընդհանուր իրավասության դատարան՝ կողմերի միջև կնքված հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից հաստատելու պահանջով:

Դատարանը վերադարձնում է դիմումը հայցադիմումը վերադարձնելու կարգով, եթե դիմումին կցված չեն հաշտության համաձայնության բնօրինակը, հաշտության համաձայնությամբ տնօրինված իրավունքի վերաբերյալ իրավահաստատող փաստաթղթերը (առկայության դեպքում), ինչպես նաև դիմումի օրինակը հաշտության համաձայնություն կնքած մյուս անձանց ուղարկելը հավաստող ապացույցները:

Արտադատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնությունը հաստատելիս առանձին դեպքերում դատարանը կարող է դիմողից պահանջել հաշտության համաձայնությունը մերժելու հիմք հանդիսացող հանգամանքները բացառող փաստաթղթեր, որոնք կողմը պարտավոր է տրամադրել դատարանի պահանջը ստանալուն հաջորդող 10 օրվա ընթացքում: Դատարանը վճիռ է կայացնում նշված փաստաթղթերը ստանալու համար սահմանված ժամկետից հետո՝ յոթնօրյա ժամկետում, առանց դատական նիստ հրավիրելու (ՔԴՕ 290 հոդվ.):

Դիմումի քննության արդյունքներով դատարանը հաշտության համաձայնությունը հաստատելու կանոններով կայացնում է վճիռ՝ հաշտության համաձայնությունը հաստատելու կամ դիմումը մերժելու մասին: Հաշտության համաձայնությունը հաստատելու մասին վճիռը պետք է պարունակի հաշտության համաձայնության բառացի շարադրանքը (տեքստը): Վճիռն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից (ՔԴՕ 291 հոդվ.):

Բացառությամբ արտադատական կարգով կնքված հաշտության համաձայնության հաստատման գործերի (որոնք քննվում են հատուկ վարույթի կարգով)՝ դատարանը հաշտության համաձայնությունը քննարկում է դատական նիստում՝

⁹ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԼԴ/0039/04/14 քաղաքացիական գործով 22.07.2016 թ. որոշումը:

գործին մասնակցող անձանց մասնակցությամբ, եթե վերջիններս չեն միջնորդել հաշտության համաձայնությունն իրենց բացակայությամբ քննարկելու վերաբերյալ: Նախքան հաշտության համաձայնությունը հաստատելը դատարանը դատական նիստին ներկայացած գործին մասնակցող անձանց պարզաբանում է դրա դատավարական հետևանքները:

ՔԴՕ 151-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սպառիչ կերպով տալիս է հաշտության համաձայնության հաստատումը մերժելու հիմքերը, մասնավորապես՝ դատարանը չի հաստատում հաշտության համաձայնությունը, եթե՝

- 1) այն հակասում է օրենքին կամ այլ իրավական ակտերին.
- 2) խախտում է այլ անձի իրավունքները կամ օրինական շահերը.
- 3) պարունակում է այնպիսի պայմաններ, որոնք թույլ չեն տալիս որոշակիորեն պարզել հատկացվող գումարի չափը, հանձնման ենթակա գույքը կամ այն գործողությունները, որոնք կողմը պարտավոր է կատարել.
- 4) պարունակում է այնպիսի պարտավորություններ, որոնց կատարումը պայմանավորված է մյուս կողմի պարտավորության կատարմամբ:

Հաշտության համաձայնության՝ օրենքի պահանջներին համապատասխանության ստուգումը ենթադրում է հարցերի լայն շրջանակ և դատարանից պահանջում որոշակի հարցերի պարզաբանման նպատակով սեփական նախաձեռնողականության դրսևորում՝ չխախտելով կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքները, մասնավորապես՝

- 1) արդյո՞ք վեճի առարկան ենթակա է հաշտարարության միջոցով կարգավորման, արդյո՞ք վեճի առարկայի հետ կապված որոշում կայացնելու բացառիկ իրավասությունը վերապահված չէ դատարանին.
- 2) արդյո՞ք հաշտության համաձայնությունը կնքվել է պատշաճ սուբյեկտների կողմից, արդյո՞ք հաշտության համաձայնություն կնքած կողմերի ներկայացուցիչներն օժտված են բավարար լիազորություններով,
- 3) արդյո՞ք հաշտության համաձայնության կողմերն օժտված են համաձայնությամբ տնօրինվող գույքի (իրավունքի) տնօրինման իրավազորությամբ, արդյո՞ք գույքը (իրավունքը) ծանրաբեռնված չէ երրորդ անձանց իրավունքներով.
- 4) արդյո՞ք պահպանված է նմանատիպ համաձայնության կնքման՝ օրենսդրությամբ նախատեսված կարգը և առկա չեն այնպիսի պայմաններ կամ հանգամանքներ, որոնք հետագայում կարող են հանգեցնել հաշտության համաձայնության անվավերության.

5) արդյո՞ք համաձայնությունը կնքվել է տվյալ գործով հայցի առարկայի շրջանակներում¹⁰:

Հաշտության համաձայնությունը հաստատելիս դատարանը պետք է առանձնակի ուշադրություն դարձնի նաև այն հանգամանքին, որ կնքված հաշտության համաձայնության պայմանները լինեն փոխշահավետ և կողմերից մեկին չընձե-

¹⁰ Տե՛ս Колясникова Ю.С. Примирительные процедуры в арбитражном процессе. Дис.... канд. юрид. наук. Екатеринбург 2009, էջ 181:

ռեն միակողմանի առավելություններ:

Միաժամանակ, հաշտության համաձայնության տեքստը պետք է լինի ամբողջական, որոշակի և անպայմանական: Հաշտության համաձայնության ամբողջականությունը ենթադրում է, որ այն պետք է ընդունված լինի ներկայացված բոլոր պահանջների կապակցությամբ: Որպեսզի հաշտության համաձայնությունը համապատասխանի որոշակիության պահանջին, կողմերը պետք է հստակ սահմանեն համաձայնության պայմանները՝ հստակ որոշեն համաձայնության առարկան, կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները, պարտավորությունների կատարման ժամկետները և այլն: Համաձայնության անպայմանականությունը նշանակում է, որ կողմերը չպետք է համաձայնության տեքստում ներառեն այնպիսի պայման, որից կախվածության մեջ կդրվի համաձայնության կատարումը¹¹:

Գործին մասնակցող անձանց մի մասի կողմից հաշտության համաձայնություն ձևակերպելու և ներկայացվելու դեպքում դատարանը գործին մասնակցող այդ անձանց մասով կարող է առանձնացնել գործի վարույթը և գործի առանձնացված մասով կայացնել վճիռ՝ գործի վարույթը հաշտության համաձայնությամբ ավարտելու մասին: Գործին մասնակցող մյուս անձանց մասով գործի քննությունը շարունակվում է:

Հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից չհաստատվելու դեպքում ևս գործի քննությունը շարունակվում է: Դատարանը հաշտության համաձայնությունը չհաստատելու դեպքում կայացնում է արձանագրային որոշում: Դատարանի կողմից չհաստատված հաշտության համաձայնությունը որևէ նյութաիրավական կամ դատավարական հետևանք չի առաջացնում:

Հաշտության համաձայնությունը դատարանի կողմից հաստատվելու դեպքում դատարանը կայացնում է վճիռ, որի արդյունքում հաշտության համաձայնությունն իրավական բնույթի և իրավական հետևանքների առումով հավասարեցվում է դատարանի վճիռին՝ ենթակա է հարկադիր կատարման, վարույթի մասնակիցներին զրկում է նույն անձանց միջև նույն առարկայի մասին և միևնույն փաստական հիմքերով կրկին դատարան դիմելու հնարավորությունից:

Annotation. The goals of the establishment of the institute of mediation in the civil procedure, advantages of mediation, particularities of the appointment of mediation by the court, conditions for carrying out mediation and the legal consequences for refusal to mediate, legal nature of the conciliation agreement through mediation and the procedure for the approval of the conciliation agreement by the court are discussed in this article.

Аннотация. В статье рассматриваются цели внедрения института медиации в гражданский процесс, преимущества медиации, особенности медиации, назначаемой судом, условия проведения медиации и правовые последствия отказа от медиации, правовая сущность мирового соглашения, заключенного в результате медиации и порядка утверждения мирового соглашения судом.

¹¹ Տե՛ս *Колясникова Ю.С.*, նշված աշխատ., էջ 184:

Բանալի բառեր - հաշտարարություն, պարտադիր հաշտարարություն, դատարանի կողմից նշանակվող հաշտարարություն, հաշտության համաձայնություն, հաշտության համաձայնության հաստատումը դատարանի կողմից:

Keywords - mediation, mandatory mediation, mediation appointed by the court, conciliation agreement, approval of the conciliation agreement by the court.

Ключевые слова: медиация, обязательная медиация, медиация, назначенная судом, мировое соглашение, подтверждение мирового соглашения судом.

Ս. Մեղրյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի դոցենտ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, ՀՀ գլխավոր հարկադիր կատարող, էլ. հասցե՝ meghryan@live.com:

Տ. Սարուխանյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քաղաքացիական դատավարության ամբիոնի ասպիրանտ, ՀՀ վարչապետի աշխատակազմի իրավաբանական վարչության գլխավոր իրավաբան, էլ. հասցե ???:

Ներկայացվել է խմբագրության 23.11.2020 թ., տրվել է գրախոսության 23.11.2020 թ., երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի ուսանողական իրավաբանական խորհրդատվության կենտրոնի դասախոս-կոորդինատոր, ՀՀ ՏՄՊՀ անդամ, ի.գ.թ. Տիգրան Մարկոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության **15.11.2020 թ.:**